

PRÁCE NA BOHOSLUŽEBNÝCH KNIHÁCH ČESKOBATRSKÉ CÍRKVE EVANGELICKÉ DO ROKU 1939¹

Michal Chalupski

THE DEVELOPMENT OF THE SERVICE BOOKS OF THE EVANGELICAL CHURCH OF CZECH BRETHREN UNTIL 1939: The Evangelical Church of Czech Brethren (ECCB) was established in 1918 as a united church and soon afterwards work on the development of a service book began. It was intended that this book would be composed mainly of elements from the Czech reformation tradition, with forms appropriate for the unity of the Lutheran and Reformed wings of the ECCB. In 1923 a special committee was established for this purpose. The first service book of the new church was published in 1925 as *Příručka bohoslužebná pro Českobratrskou církev evangelickou* (*Service Handbook of the Evangelical Church of Czech Brethren*). Its use was optional. But this was only the first step; *the Service Handbook* was supposed to be a draft for subsequent work. A few congregations accepted this book. In 1928 the preparation of new service book began, with the publication of a draft second volume of the Service Handbook as a basis for discussion and remarks. This draft was strongly attacked by the clergy due to its theological errors, the inclusion of liturgical elements, and other shortcomings. In 1939 the final version of the service book was published: *Kniha modliteb a služebností Českobratrské církve evangelické* (*Book of Prayers and Services of the Evangelical Church of Czech Brethren*). The church leadership urged congregations to adapt their worship so that it was in keeping with this new handbook.

Liturgické záležitosti si vysloužily v prostředí českého evangelického křesťanství jistou míru zájmu, proto může být v tomto kontextu zajímavé

¹ K tomu srov. Pavel Filipi, „Hledání liturgické tváře“, *Teologická reflexe* 16 (2010), č. 2, s. 117–124; Pavel Filipi, „Hledání liturgické tváře Církve českobratrské evangelické v první polovině 20. století“, in: Walerian Bugel a kol., *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*, Olomouc 2011, s. 85–91.

sledovat proces vzniku prvních liturgických knih Českobratrské církve evangelické (ČCE) a také si přiblížit několik příkladů toho, jak se o nich (a potažmo o liturgii) smýšlelo v této církvi.

O bohoslužebných záležitostech se hovořilo ještě před spojením augsburských a reformovaných evangeliků v jednu církev. Jak vyplývá z výstupu jednání zástupců obou skupin z května 1917, bylo by po vzniku sjednocené církve vhodné dosáhnout jednotného postupu v bohoslužebném řádu, avšak zatím by zůstalo na rozhodnutí jednotlivých sborů, jaký způsob bohoslužby chtějí zachovávat.²

Na ustavujícím sněmu nové církve, který se konal v prosinci 1918 v Praze, navrhl farář Jan VI. Šebesta vznik komitétu pro jednotu v bohoslužbě a v učení.³ Tento návrh byl přijat a komitét skutečně vznikl. V rámci tohoto komitétu (či také odboru) byl Šebesta pověřen agendárnými pracemi. Do přípravy bohoslužebné knihy se pustili také jiní zájemci. Jsme informováni, že se jednalo o mladší bratry z Moravy (uveden Pavel Nešpor). Byla to tedy patrně samostatná iniciativa mladých farářů. Ti se s odborem usnesli na tom, že si Šebesta a ostatní rozdělí úkoly a výtěžky své přípravné činnosti předají odboru pro jednotu.⁴ 1. synod ČCE (21. 2.–25. 2. 1921) pak doporučil vypracování agendy orientující se na českou reformaci.⁵

Synodní bohoslužebná komise pracující během 2. synodu (11.–15. 6. 1923), jejímž referentem byl právě P. Nešpor, požadovala, aby práce na

² Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze (dále jen ÚA ČCE), archivní fond synodní rady Českobratrské církve evangelické (dále jen AF SR ČCE), karton I₁, složka Generální sněm, spojení církví evang. 1) vyznání AV, b) vyznání HV. 17.–18. 12. 1918, *O české evang. národní jednotě církevní*, Praha 1917, s. 11. O věci je zmínka v oddílu III. „Jak si představujeme českou evang. národní církev?“, bod 4.

³ ÚA ČCE, AF SR, *Ustavující generální sněm Českobratrské církve evangelické konaný v Praze 17. a 18. prosince 1918*, Praha 1919, s. 55.

⁴ ÚA ČCE, AF SR, *Druhý synod Českobratrské církve evangelické v Praze r. 1923, Program a členové synodu. Zprávy a návrhy*, Praha [1923], s. 70. Informace o práci na první liturgické knize podává také *Příručka bohoslužebná pro Českobratrskou církev evangelickou*, Praha 1925, s. 8–9.

⁵ ÚA ČCE, AF SR, *První synod Českobratrské církve evangelické v Praze od 21. do 25. února 1921*, Praha 1922, s. 29.

agendě probíhaly „obežřetně“. Představovala si agendu s rozmanitými vzory a podle možností i se staršími formuláři domácího původu, avšak v upravené formě. Díla na nové bohoslužebné knize se mohli účastnit také další kazatelé. Počítalo se s vydáním agendy již před dalším synodem.⁶

V listopadu 1923 se v rámci odboru pro jednotu v bohoslužbě a v učení ustavil zvláštní sedmičlenný agendární komitét (neboli odbor), jehož referentem byl Jan VI. Šebesta a členem také P. Nešpor (ten pracoval v odboru i později). Proč však odbor vznikl právě tehdy a nikoli již dříve, není sděleno. Dle agendárním komitétém stanovených principů měla budoucí agenda odrážet především zděděnou českou zbožnost, ale v rámci zbožnosti obecně křesťanské. Pro schválení příspěvků byla nutná nadpoloviční většina hlasů členů agendárního odboru. Přednost měly mít texty napomáhající jednotě církve, nikoli texty luterského či reformovaného původu. Již v polovině dubna roku 1925 byla agenda schválena jak odborem agendárním, tak i odborem pro jednotu a mohla být předána synodnímu výboru.⁷

Ukázka liturgicky pestřejších bohoslužeb, konaných podle formuláře zahrnutého do této bohoslužebné knihy, byla součástí programu 3. synodu ČCE (15.–19. 6. 1925).⁸ Tento synod agendu prozatímně schválil, avšak nikoli jako závaznou, nýbrž jako dobrovolnou pomůcku. Byla vydána téhož roku jako *Příručka bohoslužebná pro Českobratrskou církev evangelickou*. Nejednalo se o konečnou podobu liturgické knihy, odboru pro jednotu bylo možné adresovat poznámky a názory na předložené dílo. Odbor pro jednotu měl také vypracovat zprávu a návrh s direktoriem pro další synod.⁹ Podle

⁶ ÚA ČCE, AF SR, *Zpráva o druhém synodu Českobratrské církve evangelické, který zasedal v Praze u Klimenta od 11. do 15. června 1923*, Praha 1923, s. 40–41.

⁷ *Příručka bohoslužebná*, s. 8–9; *Český bratr* 2 (1925), č. 5, s. 95. Inspirace ze zahraničí však nebyla odmítána. *Český bratr* 1 (1924), č. 1, s. 19. Podle informací zde uvedených je vznik agendy velice potřebný, bohoslužebná pravidla si žádají především mladé sbory a „pomocní pracovníci“. Tamtéž.

⁸ Pořádek těchto bohoslužeb je zaznamenán v ÚA ČCE, AF SR, *Zpráva o třetím synodu Českobratrské církve evangelické, který zasedal v Praze u Salvátora a na Král. Vinohradech od 15. do 19. června 1925*, Praha 1925, s. 27.

⁹ ÚA ČCE, AF SR, *Zpráva o třetím synodu Českobratrské církve evangelické, který zasedal v Praze u Salvátora a na Král. Vinohradech od 15. do 19. června 1925*, Praha 1925, s. 27.

tohoto odboru je *Příručka* návrhem, který si vyžádá ještě další změny. Největší díl práce odvedl J. VI. Šebesta. Členové agendárního odboru chtěli svou činností přispět k liturgické jednotě, ale zároveň také usilovali o udržení bohoslužebné volnosti, a to v rámci snahy o uspokojení různých církevních proudů.¹⁰

Ze stránek *Příručky bohoslužebné* si můžeme udělat jistou představu o tehdejší českobratrské liturgické praxi. Je zde předestřen kritický pohled na evangelické bohoslužby. Evangelíci se bojí společně nahlas pronášet modlitbu Páně a vyznání víry, bojí se pokleknout. Ani zpěvu se ve shromážděních příliš nedaří.¹¹

V *Příručce* je vyjádřena obava z toho, že se bohoslužba může o svátcích, kdy se koná větší počet shromáždění, „pro mnohé mluvení a kázání“ stát „vzdělavatelnou schůzí“. Je nutno dávat si pozor na jednotvárnost. Sbor se má během bohoslužeb střídat s kazatelem.¹² Existovala tedy jistá snaha o oživení liturgického projevu církve.¹³ Tak se v *Příručce* objevuje i návrh řádu oživených bohoslužeb.¹⁴ Počítá se pouze se křtem dětí, večere Páně se má konat alespoň pětkrát za rok, ale přitom se konstatuje, že „církev je ta, která slaví Večeři Páně“. ¹⁵ Modlitby v *Příručce* uvedené pocházejí jak ze starých pramenů, tak rovněž od soudobých autorů.

Zajímavým dojmem působí informace, že na setkání presbyterů čáslavského seniorátu se na konci roku 1924 ozývaly vůči návrhu na úpravu bohoslužeb, který přednesl J. VI. Šebesta, pozitivní reakce z obou konfesionálních proudů. Návrh byl údajně takový, jaký očekávali bývalí reformovaní evangelíci. Jeden člen bývalého luterského sboru, v němž však nebyla zavedena přísně luterská liturgie, viděl v návrhu prakticky stejný postup, jaký

¹⁰ ÚA ČCE, AF SR, *Třetí synod Českobratrské církve evangelické v Praze R. 1925. Svolání, program a členové synodu. Zprávy a návrhy*, Praha 1925, s. 128.

¹¹ *Příručka bohoslužebná*, s. 10.

¹² *Příručka bohoslužebná*, s. 12.

¹³ To dokládají i stanoviska schůze presbyterů čáslavského seniorátu a schůze českobratrských kazatelů. *Příručka bohoslužebná*, s. 16.

¹⁴ *Příručka bohoslužebná*, s. 41–55. Na s. 56–57 je uveden i jiný obohacený formulář.

¹⁵ *Příručka bohoslužebná*, s. 87.

ze svého sboru znal. V rozhovoru bylo akceptováno větší zapojení sboru, avšak neměla být opuštěna prostota bohoslužeb.¹⁶

Liturgická otázka se dostala rovněž na program schůze kazatelského sdružení (SČED) v únoru 1925. Dostalo se jí velké pozornosti, byly patrné snahy ke změnám, ale také k zachování dosavadních způsobů. Mělo se počítat s kompromisní podobou, tedy s oběma uvedenými tendencemi.¹⁷

Snaha o udržení zažitých bohoslužebných způsobů zaznívá z poděbradského seniorátu. Ozývá se volání po zachování prostoty. Bylo kvitováno, že *Příručka* je návrhem a nemá být závaznou. Současná forma bohoslužeb umožňuje místní varianty. Ale je zde hlas po vydání agendy s bohatým materiálem pro všechny obřady. Nemají se dít větší změny.¹⁸

Naproti tomu se novoměstský seniorát rovnou vyslovil proti všem změnám v liturgii.¹⁹ Z chrudimského seniorátu se dozvídáme o názorech, že pokles účasti na bohoslužbách je zaviněn mj. jejich jednotvárností. Některé změny v liturgii se v určitých sborech zavedly, a to i podle *Příručky*, avšak obecně se zde liturgie odmítá.²⁰ Z konventu poličského seniorátu byl 4. synodu podán návrh, aby *Příručku* neschvaloval, „neboť neodpovídá duchu naší zbožnosti“.²¹ Podnět z brněnského seniorátu žádal, aby synod ze svých členů zvolil agendární výbor, který by pracoval, podle možností, na rychlém a důstojném vydání agendy. Měl by se ohlížet na klasické i moderní protestantské agendy, ale také na Jednotu bratrskou.²²

¹⁶ *Český bratr* 2 (1925), č. 1, s. 14.

¹⁷ *Český bratr* 2 (1925), č. 3, s. 52.

¹⁸ *Český bratr* 3 (1926), č. 1, s. 13–14.

¹⁹ *Český bratr* 3 (1926), č. 1, s. 16.

²⁰ *Český bratr* 3 (1926), č. 11, s. 199. Výtka jednotvárnosti se objevila i na schůzi jihočeských staršovstev. Příslušný bratr radil oživení hlavně zpěvem a spoluprací kazatele a sboru. *Český bratr* 4 (1927), č. 7–8, s. 153.

²¹ ÚA ČCE, AF SR, *Čtvrtý synod Českobratrské církve evangelické v Praze roku 1927. Svolání, program a členové synodu. Zprávy a návrhy*, Praha 1927, s. 192.

²² ÚA ČCE, AF SR, *Čtvrtý synod Českobratrské církve evangelické v Praze roku 1927. Svolání, program a členové synodu. Zprávy a návrhy*, Praha 1927, s. 193–194.

Z pozdější doby máme dochování zmínku o tom, jak byla *Příručka* (ne)akceptována. Podle faráře Rudolfa Říčana se užívalo pouze několik formulářů v malém množství případů, ani oživené bohoslužby se neujaly.²³

4. synod ČCE (20.–24. 6. 1927) znovu prohlásil *Příručku* za dobrovolnou a zvolil odbor, který se měl věnovat přípravě definitivní podoby bohoslužebné agendy. Kromě J. VI. Šebesty se členy tohoto odboru stali např. výrazní představitelé církve – dlouholetý senior Josef Souček nebo Ferdinand Hrejsa.²⁴

Na úvodní schůzi agendárního odboru v březnu 1928 byl zvolen jeho předsedou senior J. Souček a místopředsedou Ferd. Hrejsa. Práce na agendě měla zahrnovat přípravu jednotlivých bohoslužebných prvků (modlitby, čtení, vota, kolekty atd.) i celých řádů bohoslužeb, a to i tzv. bohoslužeb liturgických, dále svátostí a dalších služebností.²⁵ Ačkoli byla zveřejněna výzva ke spolupráci formou zasílání návrhů synodnímu výboru,²⁶ nedostalo se jí kladného přijetí, jak vyplývá ze zápisu o 2. schůzi odboru. Tam bylo také usneseno předávání příspěvků mezi členy odboru, aby je bylo možné opatřit poznámkami. Byl schválen jak prostý, tak bohatší způsob bohoslužeb. Oproti *Příručce bohoslužebné* měla agenda počítat se křty dospělých (26. 6. 1928). V úvodu 2. dílu *Příručky* se hovoří o snaze navazovat na obě reformační církve, ale také o zavedení husitských a bratrských hodnot.²⁷ Ze zápisu o 3. schůzi víme, že plánované vzájemné předávání materiálu se

²³ ÚA ČCE, AF SR karton VIIIA, složka Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, Dobrozdání pastorálních seniorátních konferencí k návrhu agendy, 1933, Zápis o pastorální konferenci seniorátu brněnského konané 11. dubna 1933... s. 4, návrh R. Říčana přijat jako doplnění k referátu faráře Stehlíka: „Tu i tam bylo několik formulářů z I. dílu příručky použito, celkově však příručka neuzívána a užívalo se, buď agend starších, neb se agend neuzívalo a celkově oživených Bohoslužeb nebylo.“ Srov. také *Deset let Českobratrské evangelické církve 1918–1928*, Praha 1928, s. 45.

²⁴ ÚA ČCE, AF SR, *Zpráva o čtvrtém synodu Českobratrské církve evangelické, který zasedal v Praze na Král. Vinohradech od 20. do 24. června 1927*, Praha 1927, s. 37.

²⁵ ÚA ČCE, AF SR ČCE VIII A Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, schůze 1. 3. 1928. Ze stejného zdroje pocházejí i další data schůzí uvedené v závorkách.

²⁶ *Český bratr* 5 (1928), č. 4, s. 91.

²⁷ *Příručka bohoslužebná pro Českobratrskou církev evangelickou II*, Praha 1932, s. a.).

nekonalo, provádění tohoto úmyslu bylo shledáno jako velmi obtížné. Tehdy také padlo rozhodnutí, aby se shromážděné materiály vydaly jako 2. díl *Příručky*. Tím se měl dát prostor k diskuzi o návrhu (1. 10. 1929).

Další synod ČCE (11.–15. 11. 1929) na podnět agendárního odboru schválil vydání 2. dílu *Příručky bohoslužebné*. Vytištěním připraveného materiálu se měla iniciovat debata a po ní se měl materiál přepracovat do konečné podoby.²⁸

Další schůze odboru se uskutečnila až v září 1932. Mluvílo se o tom, zda se má tisknout hned a zda vše, co bylo odboru k dispozici. Padl také nápad na předložení textů farářům k posouzení. Bylo rozhodnuto o zhotovení exemplářů, které měli členové odboru opoznámkovat a pak o věci pojednat. Synodu mělo být navrženo, aby členové agendárního odboru mohli vypracovat konečnou agendu, kterou by prozatímně schválila synodní rada (22. 9. 1932).

6. synod (14.–17. 11. 1932) rozhodl o tom, že 2. díl *Příručky* má být projednán na zasedání agendárního odboru, ale rovněž schválil, aby se agendou zabývaly seniorátní pastorální konference. Na základě jejich připomínek měl agendární odbor provést úpravy a s posouzením synodní rady se měla bohoslužebná kniha postoupit dalšímu synodu.²⁹ Na základě rozhodnutí 6. synodu nechal agendární odbor sestavit připomínky upozorňující pastorální konference na základní otázky ohledně agendy (26. 1. 1933). Poznámky připojila i synodní rada.

Ze strany pastorálních konferencí, v referátech na nich přednesených i v jejich rezolucích, byl návrh agendy hojně kritizován. Můžeme zmínit např. výhrady vůči tomu, že chybí modlitby pro Velikonoce či Letnice nebo že jsou uvedeny bohoslužby bez kázání. Kritizována byla věroučná i jazyková stránka návrhu. Mnohou nelibost budily prvky jako kolekty či suspiria.

²⁸ ÚA ČCE, AF SR, *Zpráva o pátém synodu Českobratrské církve evangelické, který zasedal v Praze na Král. Vinohradech od 11. do 15. listopadu 1929*, Praha 1930, s. 60–61.

²⁹ ÚA ČCE, AF SR, *Zpráva o šestém synodu Českobratrské církve evangelické, který zasedal v Praze na Král. Vinohradech od 14. do 17. listopadu 1932*, Praha 1933, s. 30.

Setkáváme se také s trváním některých seniorátů na jednoduché liturgii. Objevují se výhrady k údajným luterizujícím či katolicizujícím sklonům. Ale vyskytla se i kladnější hodnocení. Například takové, že odbor se poctivě snažil o návaznost na domácí reformaci, ale také o hledání nového.³⁰ Vina za podobu návrhu byla spatřována i na straně synodu, jenž nestanovil odboru pravidla a také na liturgickém chaosu, který v církvi panoval.³¹ Kromě pastorálních porad byl návrh také na programu jednání synodní rady i kazatelského sdružení.

V souvislosti s hodnocením návrhu můžeme poukázat na příspěvky Františka Hrejsy, v nichž vysvětlil, že agenda a bohoslužebná příručka jsou různé věci, které se zaměřují. Agenda je závazná, lze dle ní nejlépe soudit o učení církve, představuje pro církve druhou nejdůležitější knihu po Bibli. Příručka nezavazuje. V církvi vzniká touha sjednotit se po nalezení společné řeči ve věcech podstatných i v záležitostech bohoslužebných. Existence závazné agendy by nepředstavovala právě vhodný počín a je to v této době neproveditelné.³² Podle Hrejsy je nemožné najít takový bohoslužebný způsob, který by nebyl ani reformovaný, ani luterský. Oceňuje práci agendárního odboru i to, že místo návrhu agendy předložil návrh příručky, neboť té je zapotřebí.

Musí se brát v úvahu, že i sám odbor považuje své dílo za sbírku textů. Avšak také v tomto příspěvku je vyjádřen kritický pohled např. na chybnější texty ke svátkům. Podle autorova odhadu se liturgické rozdíly v církvi ztratí do 30–40 let. V připravovaném díle mu chybí informace o stávajících liturgických pořádcích ve sborech.³³

³⁰ ÚA ČCE, AF SR ČCE, VIII A Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, Dobrozdání pastorálních seniorátních konferencí k návrhu agendy, 1933, Referát J. Řepy pro pastorální konferenci seniorátu čáslavského konanou v Kolíně 31. 10. 1933, s. 7. Není však přiložen materiál pražského seniorátu, takže neznáme jeho názory. Ale kladné stanovisko lze objevit např. i v tomto článku: B. Hladký, „Ticho v kostele (K anketě o církevní agendě)“, *Český bratr* 10 (1933), č. 5, s. 121–122. O návrhu 2. dílu píše: „Čtu jej s lačností a radostí.“ Tamtéž, s. 122.

³¹ ÚA ČCE, AF SR ČCE, VIII A Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, Dobrozdání pastorálních seniorátních konferencí k návrhu agendy, 1933, Dopis Seniorátního úřadu ČCE v Krouně z 24. 10. 1933, názor přednesený br. Dvořákem z Proseče.

³² František Hrejsa, „K otázce bohoslužebné příručky“, *Husův odkaz* 23 (1934), č. 7, s. 73–74.

³³ František Hrejsa, „K otázce bohoslužebné příručky“, *Husův odkaz* 23 (1934), č. 8, s. 84–85.

Na schůzi agendárního odboru v dubnu 1934 bylo konstatováno farářem Šebestou, že hodnocení návrhu ze strany pastorálních konferencí jsou značně negativní, avšak nezavrhují jej jako základ další práce.³⁴ Ozval se také hlas, že se jedná především o názory duchovních, nikoli o mínění celé církve. Dozvídáme se, že v materiálech některých seniorátních schůzí se prokazuje velká vážnost reformované agendě z roku 1881. Odbor hodlal důsledně respektovat zásadu, že agenda má dbát na pestré složení církve, a že tedy nemá nabýt zaměření pouze reformovaného. Je třeba pečlivě stavět na heslu „Sola fide“. Agenda se má stát dlouhodobě použitelnou a nadčasovou. K jazykové otázce bylo pověděno, že je třeba zahrnout jak moderní, tak i archaickou variantu jazyka. Formuláře večere Páně i konfirmace musejí poskytovat různé možnosti, sbírka se má konat ve shromáždění, nikoli až u dveří. Na schůzi bylo usneseno, aby se ve sborech provedla anketa o večeri Páně, kterou měla zajistit synodní rada. Odbor vyslovil názor, že většímu hodnocení této svátosti, jakož i zvýšení počtu komunikantů, by posloužilo její častější slavení (5. 4. 1934).

J. VI. Šebesta zveřejnil v církevním časopise *Český bratr* příspěvek, v němž přiznává, že něco z reformované agendy se dá stále využít, avšak poukazuje i na to, co je již nepoužitelné.³⁵ I v tomto článku vyjadřuje stanovisko, že večeri Páně by měla slavit celá církev, nemá se tedy držet propouštění nepřijímajících jako ve staré agendě. Večere Páně je podstatnou součástí bohoslužeb a měla by se slavit často. Naproti tomu není vyjádřena naprostá nutnost křtu ve shromáždění, může se konat i po jeho skončení. Je zde uvedena potřeba rozlišení pro křest žida, člověka bez vyznání aj.

Z dotazníkové ankety o agendárních direktoriích podle Šebesty vyplynulo, že církev je ve svých postojích různorodá, což práci na agendě neulehčuje. Anketa proběhla v roce 1934 a zjišťovala, jak se ve sborech postupuje

³⁴ Srov. také Jan VI. Šebesta, „K otázce naší církevní agendy (Knihy bohoslužebné.)“, *Český bratr* 11 (1934) č. 9, s. 174–176, zde s. 174.

³⁵ Jan VI. Šebesta, „K otázce naší církevní agendy (Knihy bohoslužebné.)“, *Český bratr* 11 (1934), č. 9, s. 174–176.

v záležitostech týkajících se křtů, pohřbů, kázně aj. Podle názoru J. Součka by se měl odbor věnovat různostem v církevní praxi, z čehož by vzešla zpráva a návrh pravidel služebností pro synod, jenž se k problematice odlišné praxe měl jasně postavit. K této záležitosti byl jmenován užší výbor, aby připravil stanovisko církve (27. 11. 1934). Na této schůzi se farář Šebesta vzdal funkce referenta odboru a redaktora agendy z důvodu obtíží spojených s prací na agendě, která mu byla komplikována i některými církevními skupinami. J. Souček zmínil vleklost práce, avšak ta podle něj nebyla jen vinou Šebestovou, ale všech členů odboru a následkem charakteru práce. Nejprve bylo zvoleno vyčkávání a o tom, zda někdo později přejal Šebestovo postavení, nejsme informováni, avšak Šebesta i nadále v odboru pracoval.

V dalším průběhu práce bylo usneseno, že pravidla vypracovaná odborem budou předložena synodu, načež budou pravidla z obou dílů *Příručky* definitivně dotažena. Synodu měl být předložen také návrh pořádku bohoslužeb, v úvahu připadal jednotný návrh, který by však umožňoval úpravu podle lokálních okolností (19. 2. 1935). J. Vl. Šebesta byl autorem jednotného rámce bohoslužebného řádu, jež by však bylo možno obohatit i zjednodušit, je však rozhodnuto, že agenda má obsahovat pořádek prostý i bohatší (23. 4. 1935).

7. synodu (2.–6. 12. 1935) byla předložena zpráva agendárního odboru, která konstatuje princip konfesijní různosti v agendě, především se má stavět na reformačních zásadách. Odbor má za to, že by agenda měla představovat normu, ale je také přesvědčen, že se musí brát v potaz aktuální situace v církvi. Synodu předložil odbor výzvu, aby přijal jasná pravidla v záležitostech bohoslužeb a služebností a rovněž tak mu dal k jednání agendárního direktoria (pravidla).³⁶ Synod direktoria s některými úpravami schválil.

³⁶ ÚA ČCE, AF SR, *Sedmý synod Českobratrské církve evangelické. Zpráva synodní rady o stavu církve. Návrhy*, Praha 1935, s. 193–209. Tomuto synodu bylo adresováno prohlášení seniorátního shromáždění seniorátu brněnského, v němž se požadovalo, aby budoucí agenda setrvala při bohoslužebné prostotě. Pokud by přesto měla obsahovat oživený pořádek bohoslužeb a liturgické součásti, pak se měly vydat jako přídavek. Tamtéž, s. 259.

Například se měl vynechat v návrhu obsažený požadavek, aby se křty bez přítomnosti rodičů konaly pouze výjimečně.³⁷ V konečné verzi je tak požadována přítomnost otce i matky; pokud to nelze uskutečnit, alespoň jednoho z nich. Běžné je provádění křtu ve shromáždění, avšak při závažných důvodech tomu tak být nemusí.³⁸

Po 7. synodu se předsedou agendárního odboru stal J. Vl. Šebesta, členem odboru byl také farář Viktor Hájek, který připravoval definitivní verzi agendy pro tisk a později provedl úpravy před 2. vydáním *Knihy modliteb a služebností* (1953). Při 3. jednání odboru po 7. synodu (5. 10. 1937)³⁹ bylo domluveno, že třetí oddíl („kolonu“) perikop, vedle starokřesťanských a bratrských, obsažených již v *Příručce*, dodá J. Vl. Šebesta. Byl také stanoven konečný název: *Kniha modliteb a služebností Českobratrské církve evangelické*. Po dalších několika schůzích a po připomínkách ze strany synodní rady⁴⁰ bylo nakonec (7. 12. 1938) stanoveno, že kolekty se mají zachovat, neboť je potřebuje řada sborů. Také bylo diskutováno o tom, aby se komise, jež bude o agendě rozhodovat na synodu, skládala ze členů agendárního odboru, kteří se budou synodu účastnit, a z prakticky činných farářů. Ačkoli se jednalo o poslední schůzi odboru, bylo ještě ze strany synodní rady žádáno učinění některých změn.⁴¹

8. synod v neklidném roce 1939 (5.–7. 6.) *Knihu modliteb a služebností* schválil.⁴² Šebesta odhadoval, že „Kniha modliteb se tiskne, soudě podle

³⁷ ÚA ČCE, AF SR, *Zpráva o sedmém synodu Českobratrské církve evangelické, který zasedal v Praze na Královských Vinohradech od 2. do 6. prosince 1935*, Praha 1936, s. 34–35.

³⁸ *Kniha modliteb a služebností Českobratrské církve evangelické*, Praha 1939, s. 151.

³⁹ Zápisy z prvních dvou schůzí po 7. synodu nejsou v ÚA ČCE, AF SR VIII A k dispozici.

⁴⁰ 13. října 1938 zaznělo v rozhovoru na zasedání synodní rady, že „agenda je sotva již zralá k tisku“. ÚA ČCE, AF SR ČCE VIII A, Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, Výpisy ze zápisů o schůzích synodní rady. V dopise J. Vl. Šebestovi ze 6. května 1939 píše synodní kurátor, že 2. května 1939 jednala synodní rada o naléhavosti vytištění rukopisu. ÚA ČCE, AF SR ČCE VIII A, Agenda 1939, Bohoslužebná kniha.

⁴¹ ÚA ČCE, AF SR ČCE VIII A, Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, dopis synodní rady agendárnímu odboru (J. Vl. Šebestovi) ze 16. 12. 1938. Ale všechny změny požadované synodní radou byly již odborem odsouhlaseny.

⁴² ÚA ČCE, AF SR *Zpráva o osmém synodu Českobratrské církve evangelické, který zasedal v Husově domě Praze od 5. do 7. června 1939*, Praha 1939, s. 17.

Agendy z r. 1881, tak na 60 let“.⁴³ V prosinci téhož roku bylo synodní radou duchovním a starším sborů dáno doporučení ke studiu agendy a k úpravě bohoslužeb podle jejího příkladu. Ačkoli podle vedení ČCE není nutné, aby v celé církvi vládla absolutní bohoslužebná jednota, přece je však vhodné směřovat ke sjednocení bohoslužebných forem. Bohoslužby by měly být uspořádány jen podle agendy. Začít se má suspiriem, nelze tolerovat zpěv úvodní písně ještě před příchodem kazatele. Pokud se jedná o křest, viděla synodní rada jako žádoucí, aby při křtu dítěte byl přítomen alespoň jeden z rodičů a aby se křest konal nejlépe ve shromáždění, ideálně při křestní neděli. V případě soukromého vysluhování večere Páně by se měla účastnit rodina. Bohoslužebné změny mají mít souhlas staršovstva, kazatel má presbyterům ozřejmit jejich smysl.⁴⁴

Dejme zaznít alespoň hodnocení *Knihy modliteb a služebností*, jak jej s jistým časovým odstupem podal Josef Smolík. Agenda byla podle něj poznamenána teologickým liberalismem. Ten pomáhal k nalezení shody mezi zástupci obou dřívějších církví a v agendě zanechal stopy ve věroučné oblasti. Avšak setkáváme se v ní s nízkým počtem nacionálních prvků, a to navzdory době, v níž byla připravována.⁴⁵ Podle pozdějšího příspěvku J. Smolíka převažují v agendě i přes liberální ovzduší prvky tradiční, nenabízí se lék na úpadek večere Páně. Chybí v ní misijní rozměr, s možností křtu dospělých se patrně nepočítalo. Přímluvné modlitby nezahrnují dostatečný počet témat.⁴⁶

⁴³ ÚA ČCE, AF SR ČCE, VIII A Agenda, Agendární odbor, korespondence, 1923–1939, dopis J. VI. Šebesty synodní radě z 16. 6. 1939. Synodní rada odhadovala takto: „Tato kniha bude po léta, ano po několik desetiletí sloužiti jako vodítko pro řád služeb Božích v naší církvi.“ ÚA ČCE, AF SR ČCE, VIII A Agenda, složka Agenda 1939, Bohoslužební kniha, dopis synodní rady ČCE všem farním úřadům, staršovstvům a kazatelským stanicím ČCE ze dne 13. 9. 1939.

⁴⁴ ÚA ČCE, AF SR ČCE, VIII A Agenda, složka Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, dopis synodní rady ČCE všem kazatelům a staršovstvům ČCE ze dne 2. 12. 1939.

⁴⁵ Josef Smolík, „Agenda“, *Křesťanská revue* 22 (1955), s. 125–126, zde s. 125.

⁴⁶ Josef Smolík, „Sedmdesát let Českobratrské církve evangelické“, *Křesťanská revue* 55 (1988), s. 220–227 (uvedeno 231), zde s. 223–224.

Závěrem lze konstatovat, že již v počátečním období existence ČCE nacházíme snahy o úpravu a oživení jejího bohoslužebného života. Na druhé straně však také přetrvávala snaha o udržení stávajících způsobů a jednoduchosti. Přes tyto konzervativní postoje se agendárnímú odboru podařilo vypracovat bohoslužebné příručky a prosadit do nich i bohatší bohoslužebný řád a některé liturgické prvky, avšak i nadále bylo možné zachovávat bohoslužebnou prostotu.